

---

*Novitates
Theriologicae*

PARS 14 • 2022

---

*Інформаційний бюлетень
Українського теріологічного товариства НАН України
p-ISSN 2709-491X • e-ISSN 2709-4928*

Теріологія в Україні. Частина 1

Збірник наукових статей
за редакцією І. Загороднюка

Київ • 2022

Novitates Theriologicae • Pars 14 (2022)
p-ISSN 2709-491X • e-ISSN 2709-4928

Теріологія в Україні. Частина 1. За редакцією І. Загороднюка. Українське теріологічне товариство та Національний науково-природничий музей НАН України, Київ, 2022. 368 с. (Серія: *Novitates Theriologicae*; Pars 14).

Theriology in Ukraine. Part 1. Edited by I. Zagorodniuk. Ukrainian Theriological Society and National Museum of Natural History, NAS of Ukraine, Kyiv, 2022. 368 pp. (Series: *Novitates Theriologicae*; Pars 14).

З нагоди 50-річчя теріологічного товариства підготовлено трилогію, яка включає довідник про 100 визначних дослідників минулого, довідник про сучасних теріологів та персон, дотичних до теріології (колектори, музеологи, аніمالісти тощо), і огляд досліджень за науковими центрами та регіонами. У поточному випуску всі нариси підготовлені за єдиною схемою: 1) резюме та біографічна довідка, 2) ключові дослідження в галузі теріології, 3) захоплення, чесноти та відзнаки. Всі статті супроводжено англійськими та українськими резюме.

On the occasion of the 50th anniversary of the theriological society, a trilogy was prepared, which includes a directory of 100 outstanding researchers of the past, a directory of modern theriologists and persons related to theriology (collectors, museologists, taxidermists, animalists, etc.), and an overview of research by scientific centres and regions. All essays in the current issue are prepared using a unified scheme: 1) summary and biographical information; 2) key research in the field of theriology; 3) hobbies, virtues, and awards. All articles have English and Ukrainian summaries.

Редколегія *Novitates Theriologicae*:

З. Баркасі (заступник голови), А. Волох, С. Гащак, І. Дикий, І. Євстаф'єв, І. Смельянов, С. Жила, І. Загороднюк (голова), О. Киселюк, М. Коробченко, І. Мерзлікін, Е. Різун, З. Селюніна, В. Тищенко, С. Харчук, П. Хоєцький.

Редактор англомовних текстів: Золтан Баркасі

Впорядкування, редагування, верстка: Ігор Загороднюк

Редактор українськомовних текстів: Сергій Харчук

p-ISSN 2709-491X • e-ISSN 2709-4928

Видання вільно поширюється за умовами ліцензії CC BY-SA

Novitates Theriologicae

Pars 14 • 2022

Bulletin of the Ukrainian Theriological Society
Бюлетень Українського Теріологічного Товариства

<http://terioshkola.org.ua/ua/novitates.htm>

---

p-ISSN 2709-491X • e-ISSN 2709-4928

ЗМІСТ

Передмова

Зміст	1–6
Визначні постаті в історії української теріології (ідея видання і подяки) (<i>І. Загороднюк</i>)	7–14

Біографічні нариси (А–Б)

Абеленцев: Василь Абеленцев — класик української теріології (<i>І. Загороднюк</i>)	15–18
Аверін: Віктор Аверін — один із основоположників прикладних зоологічних досліджень в Україні (<i>І. Загороднюк</i>)	19–22
Агарков: Георгій Агарков як морфолог та дослідник морських ссавців (<i>І. Загороднюк</i>)	23–25
Алексеев: Зоолог Алексеев Анатолій Федорович (кримський період життя) (<i>І. Євстаф'єв</i>)	26–28
Андреев: Андреев Іван Федорович — дослідник фауни Буковини (<i>І. Загороднюк, І. Скільський</i>)	29–31
Аргиропуло: Анатолій Аргиропуло — дослідник гризунів, один із перших академічних теріологів України (<i>І. Загороднюк</i>)	32–34
Барабаш-Нікіфоров: Ілля Барабаш-Никифоров — теріолог, музеолог, дослідник-фундаменталіст (<i>І. Загороднюк</i>)	35–38
Берестенніков: Берестенніков Дмитро Степанович — мисливствознавець та директор Чорноморського заповідника (<i>Д. Черняков</i>)	39–41
Бібікова: Археозоологічні дослідження теріофаун плейстоцену та голоцену Валентини Іванівни Бібікової (<i>А. Ступак</i>)	42–44
Білан: Археозоологічні дослідження теріофаун Наталі Григорівни Білан (Тимченко) (<i>А. Ступак, В. Смаголь</i>)	45–47

Бондаренко: Бондаренко Володимир Данилович — лісівник, мисливство- знавець, поет (<i>Е. Різун, П. Хоєцький</i>)	48–51
Боровик: Євген Боровик — дослідник степу (<i>І. Загороднюк</i>)	52–54
Браунер: Олександр Олександрович Браунер — натураліст, дослідник природи Північного Причорномор'я (<i>Ю. Олійник, В. Лобков</i>)	55–58
Бурчак-Абрамович: Микола Осипович Бурчак-Абрамович — теріолог, палеонтолог, дослідник ссавців кайнозою (<i>І. Загороднюк</i>)	59–62

Біографічні нариси (В–Г)

Вальх: Борис Вальх як теріолог, музеолог та знавець фауни сходу України (<i>І. Загороднюк</i>)	63–66
Великанів: Всеволод Великанів — натхненний дослідник фауни періоду 1920–1930 років і часів репресій (<i>І. Загороднюк</i>)	67–69
Виноградов: Борис Виноградов — теріолог харківської школи та фундатор лабораторії теріології ЗІН (<i>І. Загороднюк</i>)	70–73
Волянський: Богдан Волянський — дослідник фауни хребетних Криму і Причорномор'я (<i>І. Загороднюк</i>)	74–76
Волянський: Юрій Волянський — теріолог, паразитолог, дослідник фауни Причорномор'я (<i>В. Лобков</i>)	77–79
Вшивков: Федір Вшивков — зоолог та ектопаразитолог Криму (<i>І. Євстаф'єв, І. Загороднюк</i>)	80–82
Галака: Борис Галака та розвиток мисливствознавства в Академії наук України (<i>І. Загороднюк</i>)	83–85
Гізенко: Гізенко Олександр Іванович — зоолог, дослідник ссавців Причорномор'я (<i>І. Загороднюк</i>)	86–89
Гіренко: Леонід Гіренко — дослідник гризунів, еколог, екотоксиколог, музеолог, науковий редактор (<i>І. Загороднюк</i>)	90–93
Голов: Борис Голов як теріолог, еколог, музеолог (<i>І. Загороднюк, М. Коробченко</i>)	94–96
Горбенко: Анастасія Семенівна Горбенко — дослідник фауни гризунів Середнього Придніпров'я (<i>М. Гаврилюк</i>)	97–99
Гузій: Анатолій Гузій — зоолог, еколог, мисливствознавець, педагог (<i>І. Загороднюк, М. Весельський</i>)	100–103
Гурський: Ігор Гаврилович Гурський — зоолог, натураліст, учитель (<i>В. Лобков, Ю. Олійник</i>)	104–107

Біографічні нариси (Д–І)

Делеган: Життєвий шлях і наукові здобутки Івана Васильовича Делегана — мисливствознавця та педагога (<i>М. Луцзяк, П. Хоєцький</i>)	108–111
--	---------

Євтушевський: Микола Никифорович Євтушевський — теріолог та мисливствознавець (<i>М. Гаврилюк</i>)	112–115
Журавльов: Журавльов Олег Петрович — знаний археозоолог (<i>М. Відейко, Г. Станиціна</i>)	116–118
Задирака: Задирака Пилип Макарович — зоолог, педагог, дослідник ссавців Криворіжжя (<i>В. Стригунов, І. Загороднюк</i>)	119–121
Звірозомб: Євген Звірозомб-Зубовський та теріологічні аспекти його діяльності (<i>І. Загороднюк</i>)	122–125
Золотухіна: Золотухіна Світлана Іванівна — українська зоологиня, дослідниця дрібних ссавців півдня України (<i>Є. Улюра, Н. Петренко</i>)	126–129
Зубко: Яків Зубко — теріолог, еколог і педагог, дослідник популяцій та угруповань дрібних ссавців (<i>І. Загороднюк</i>)	130–133
Іваненко: Іван Іваненко — дослідник морфогенетики ссавців та степових фауністичних угруповань (<i>І. Загороднюк</i>)	134–136
Іздебський: Василь Іздебський — теріолог, дослідник фауни Нижнього Придніпров'я (<i>І. Загороднюк</i>)	137–139

Біографічні нариси (К–Л)

Калабухов: Микола Калабухов — півстоліття дослідження ссавців (<i>О. Марковська</i>)	140–143
Кашенко: Микола Кашенко як теріолог та один із основоположників академічних зоологічних досліджень в Україні (<i>І. Загороднюк</i>)	144–147
Ковальова: Ірина Ковальова — морфолог, еволюціоніст, дослідниця морфології та еволюції кажанів (<i>І. Загороднюк, Н. Жукова</i>)	148–150
Ковтун: Ковтун Михайло Фотійович — еволюційний морфолог, ембріолог (<i>Г. Швердюкова</i>)	151–154
Козлова: Ганна Захарівна Козлова — дослідниця фауни ссавців Середнього Придніпров'я другої половини ХХ ст. (<i>М. Гаврилюк</i>)	155–157
Колюшев: Колюшев Ілля Іванович — дослідник фауни хребетних тварин (<i>В. Рошко, А. Крон, О. Корчинський</i>)	158–161
Кондратенко: Олександр Кондратенко — теріолог, знавець фауни сходу України (<i>Д. Лазарев, І. Загороднюк</i>)	162–165
Копеїн: Кен Іванович Копеїн — зоолог, мисливствознавець, педагог (<i>Р. Романюк</i>)	166–168
Кормилицин: Кормилицин Олександр Олександрович — експерт із мисливствознавства вищого рангу (<i>А. Сироткіна, І. Загороднюк</i>)	169–171
Корнеєв: Корнеєв Олександр Порфирівич — зоолог, созоолог, педагог (<i>С. Харчук</i>)	172–175
Корнієць: Корнієць Нінель Леонідівна — дослідниця мамутової фауни (<i>Л. Рековець, А. Ступак, М. Висоцька</i>)	176–178

Короткевич: Олена Короткевич — палеотеріолог, дослідник гіпаріонової фауни Північного Причорномор'я (<i>Ю. Семенов</i>)	179–182
Крайнев: Євген Крайнев та розвиток мисливствознавства як галузі знання й господарства в Україні (<i>І. Загороднюк</i>)	183–185
Криволапов: Криволапов Володимир Павлович — теріолог і головний зберігач Музею природи Харківського університету (<i>Ю. Льюхін</i>)	186–188
Крижанівський: Валентин Іванович Крижанівський — зоолог, філософ природи, популяризатор науки (<i>Є. Улюра, В. Боярчук</i>)	189–192
Крижов: Петро Крижов — дослідник фауни та колектор теріологічних колекцій Зоологічного музею ВУАН (<i>І. Загороднюк</i>)	193–195
Кришталь: Олександр Пилипович Кришталь та його внесок у розвиток теріології в Україні (<i>І. Загороднюк</i>)	196–199
Крочко: Юлій Іванович Крочко — неперевершений знавець кажанів Карпат (<i>І. Загороднюк</i>)	200–203
Лисецький: Олександр Сергійович Лисецький (<i>Т. Атемасова</i>)	204–207

Біографічні нариси (М–П)

Марочкина: Валентина Марочкина — дослідниця степових фаун (<i>Є. Агризков, В. Тімошенко</i>)	208–210
Мателешко: Юрій Іванович Мателешко — дослідник тварин Карпат, музеолог, таксидерміст (<i>А. Крон, О. Мателешко</i>)	211–213
Межжерін: Віталій Межжерін — людина з цілісним розумінням природи (<i>С. Мякушко, С. Семенюк</i>)	214–217
Мигулін: Мигулін Олексій Олексійович — еколог, фауніст, зоогеограф, захисник рослин від шкідників (<i>О. Марковська, І. Загороднюк</i>)	218–221
Мілютін: Микола Григорович Мілютін (<i>Т. Атемасова</i>)	222–225
Михалевич: Орест Михалевич — науковець, наставник, енциклопедист (<i>І. Загороднюк</i>)	226–228
Модін: Геннадій Модін — дослідник Стрільцівського степу та колектор теріологічних матеріалів (<i>І. Загороднюк</i>)	229–231
Наглов: Наглов Володимир Олександрович — теріолог, дослідник природних осередків особливо небезпечних інфекцій (<i>О. Марковська, Г. Ткач</i>)	232–235
Негода: Вадим Негода — дослідник кажанів, природознавець, мандрівник (<i>І. Загороднюк</i>)	236–238
Оболенський: Сергій Оболенський — теріолог, польовик, дослідник степових ссавців (<i>І. Загороднюк</i>)	239–242
Панасенко: Панасенко Ніна Андріївна — теріолог, викладач, захисник природи (<i>Л. Рековець, Л. Дьома</i>)	243–245

Панов: Герман Панов — фахівець з біології напівводних звірів та дослідник фауни Чорнобильської зони (<i>В. Смаголь</i>)	246–248
Підоплічко: Підоплічко Іван Григорович — теріолог, палеонтолог, палео-еколог, археолог, музеолог (<i>Л. Пучков, І. Загороднюк</i>)	249–253
Пилявський: Богдан Пилявський — каменярь зоологічних досліджень (<i>Н. Стецула</i>)	254–256
Писарева: Марія Писарева — дослідниця теріофауни степу (<i>І. Загороднюк</i>) .	257–259
Полушина: Надія Полушина — визначний теріолог Львівського університету (<i>С. Питель-Гута, А. Затушевський, І. Дикій</i>)	260–262
Попов: Борис Попов — теріолог, фауніст, колектор, дослідник кажанів України (<i>І. Загороднюк</i>)	263–266

Біографічні нариси (Р–С)

Решетник: Євдокія Решетник — видатна постать в історії академічної зоології та музеології в Україні (<i>М. Коробченко</i>)	267–270
Рудишин: Рудишин Михайло Петрович — зоолог-мисливствознавець, теріолог, еколог, дослідник гір (<i>А. Мамчур, В. Кияк, Ю. Канарський</i>)	271–274
Салганський: Олексій Олександрович Салганський як світоч у галузі мисливствознавства (<i>С. Жила, І. Загороднюк</i>)	275–278
Самарський: Сергій Левкович Самарський — керівник школи з вивчення хребетних Середнього Придніпров'я (<i>М. Гаврилюк</i>)	279–282
Самош: Василь Самош: теріологія як робота та як сенс життя (<i>І. Загороднюк, Л. Ластікова</i>)	283–285
Сахно: Іван Сахно — науковець, музеолог, педагог, дослідник екології гризунів і степової фауни (<i>І. Загороднюк</i>)	286–289
Свириденко: Павло Свириденко — теріолог, еколог, організатор науки (<i>І. Загороднюк</i>)	290–293
Свистун: Свистун Володимир Ілліч та його динотерії (<i>Л. Рековець</i>)	294–297
Селезньов: Микола Селезньов — зоолог, теріолог, дослідник фауни Придінців'я та степових деревостанів (<i>І. Загороднюк</i>)	298–301
Сеник: Анна Сеник — дослідниця комахоїдних ссавців Карпат та викладач вищої школи (<i>А. Затушевський, І. Загороднюк</i>)	302–304
Скорик: Скорик Олександра Федорівна — віланийна королева (<i>Л. Рековець, А. Ступак, В. Смаголь</i>)	305–308
Сокур: Сокур Іван Тарасович як взірць науковця-теріолога і природознавця (<i>І. Загороднюк</i>)	309–312
Соловійов: Соловійов Валентин Іванович — епідзоолог, теріолог, еколог (<i>С. Ужєвська, Д. Соколовський</i>)	313–315

Сребродольська: Сребродольська Євгенія — теріолог, знавець акустичної комунікації гризунів та ультразвуків кажанів (<i>І. Дикий, М. Марців</i>)	316–319
Стекленьов: Євген Стекленьов — знаний фахівець в галузі віддаленої гібридизації і фізіології відтворення тварин (<i>Н. Ясинецька</i>)	320–322

Біографічні нариси (Т–Я)

Татаринів: Татаринів Кость Адріанович — зоолог-фауніст, палеонтолог, натураліст-мандрівник (<i>П. Хосцький, П. Яценко</i>)	323–326
Тесленко: Сергій Тесленко — дослідник видів-двійників гризунів та педагог (<i>І. Загороднюк</i>)	327–330
Токарський: Віктор Арсентійович Токарський — дослідник бабаків (<i>Т. Атемасова</i>)	331–334
Топачевський: Топачевський Вадим Олександрович — теріолог, еволюціоніст, організатор науки (<i>Л. Рековець</i>)	335–338
Треус: Володимир Треус — орнітолог і теріолог (<i>Н. Ясинецька</i>)	339–341
Турянин: Турянин Іван Іванович — дослідник ссавців Українських Карпат (<i>А. Крон, В. Рошко, О. Корчинський</i>)	342–344
Філонов: Філонов Костянтин Павлович — теріолог, созолог, засновник мелітопольської зоологічної школи (<i>С. Воловник, А. Волох</i>)	345–348
Храневич: Василь Храневич — дослідник фауни Поділля (<i>М. Матвеев</i>)	349–351
Цвелих: Олександр Миколайович Цвелих — зоолог, дослідник фауни хребетних України, мандрівник і краєзнавець (<i>І. Загороднюк</i>)	352–354
Шарлемань: Микола Шарлемань як теріолог та один із засновників природоохорони в Україні (<i>І. Парнікоза, І. Загороднюк</i>)	355–358
Шнаревич: Іван Шнаревич — дослідник фауни ссавців Буковини (<i>І. Скільський, О. Вікирчак</i>)	359–361
Штамм: Макс Штамм — природознавець, дослідник ссавців сходу України (<i>І. Загороднюк</i>)	362–364
Янголенко: Катерина Янголенко — дослідниця екології й таксономії сліпаків Буковини (<i>І. Загороднюк, І. Скільський, І. Ткебучава</i>)	365–367

Хроніка та інформація

Про видання <i>Novitates Theriologicae</i>	368
--	-----

Визначні постаті та дослідницькі центри в історії української теріології (про ідею видання)

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Prominent persons and research centres in the history of Ukrainian theriology (about the idea of the issue). — In 2022, three significant events took place in the history of the Ukrainian theriology: the 30th anniversary of the Ukrainian Theriological Society (UTS), the 40th anniversary of the Ukrainian Branch of the All-Union Theriological Society, and 50 years from the establishment of the All-Union (Soviet) Theriological Society. Among the initiators of the first community of theriologists were Acad. Ivan Pidoplichko and Prof. Oleksander Korneiev. In recognition of these events, the UTS planned the preparation of an encyclopaedic guide on the history of theriology in Ukraine in the format of the theriological bulletin. The first is presented in the current 14th issue and is dedicated to 100 prominent researchers of the past who worked in Ukraine in the 20–21st centuries. The second part includes similar materials about modern researchers and colleagues of the past involved in theriology (museologists, taxidermists, animalists). The third is devoted to the history of scientific centres, laboratories, schools, as well as reviews of research by directions and regions. The total volume of all parts is more than 600 pages, and the issues are scheduled to be published until the end of 2022.

Вступне слово

Теріологія є чи не найбільш популярною зоологічною дисципліною, оскільки охоплює знання і практики сторічч і багатьох фахівців — від ресурсознавства, мисливствознавства і тваринництва до екології, морфології, генетики, біогеографії, фауністики, палеонтології, а в широкому розумінні також і таких галузей, як біологія розвитку, анатомія, музеологія, охорона природи. Звісно, ці дисципліни об'єднує не лише об'єкт — ссавці та їхні особливості, але й усе різноманіття екосистем, заселене ними, та біотичні угруповання, невіддільними складовими яких вони є. Власне, вивчення дикої фауни у природному середовищі, як і трансформованих комплексів у трансформованих середовищах — одна з особливостей теріології, яка визначає її регіональні особливості, а тому й формування регіональних знань. Зв'язок досліджень з фауною визначає ту особливість теріології, завдяки якій формуються дослідницькі центри в рамках тих чи інших природних регіонів чи державних меж. Дослідники, що тісно пов'язані з доступним матеріалом, формують і регіональні спільноти. Такою закономірно стала й українська теріологія.

Історія розвитку знань вимагає впорядкування відомостей про розвиток досліджень і наукових шкіл. Окрім того, це повернення до життя безцінних матеріалів, як опублікованих, так і архівних, переважно мало доступних, що важливо для аналізу й особливостей формування знань, і визначних здобутків, що отримані в процесі вивчення фауни, морфології, екології та інших аспектів біології ссавців. Понад те, історія досліджень — це й історія ідей, їх розвитку, а також закономірностей їх формування, становлення й поширення. Це також історія інституцій, історія народу та всієї країни, оскільки діяльність фахівців була нерозривно пов'язаною зі соціальними процесами.

У деяких випадках, і далеко не поодиноких, знання історії розвитку науки — це ще й уроки того, що таке займатися наукою, музейною справою чи охороною тваринного світу, попри все — різні негаразди, конфлікти ідей та ризики негативних оцінок діяльності, ризики забуття й неприйняття, ризики втрати напрацьовань у печлі війни, стихійних лих, революцій і реорганізацій. Це життя і служіння ідеям попри репресії та зради, попри байдужість і цинізм чиновництва всіх мастей, особисті негаразди.

Дуже добре, коли такі «знання про знання» закріплено на папері, викладено, сформульовано, впорядковано, усвідомлено. Але занадто багато йде не у вічність, а в забуття. Звісно, людська пам'ять має очищатися; і потрібно пам'ятати всі деталі й усіх учасників подій, щоби не повторювати вже досягнуте, а спиратися на нього. І завжди є ті, кого ніяк не можна забувати, тих, які були першими, розвідниками майбутнього, та ще й, як встановлено нами, в'язнями совісти, в'язнями справжньої теріології. Задля штучного забуття яких (і їхньої спадщини) докладалися чималі злочинні зусилля¹. Є (були) ті, хто своєю натхненною працею створював підвалини сучасних знань, проводив польові дослідження, створював колекції й заповідники, писав книги, продовжуючи жити, а точніше, животіючи, по суті, у відвертих злиднях, не маючи нормального спорядження, їжі, медикаментів, тепла взимку, не кажучи вже про доступ до викладання, і навіть свободи у використанні рідної української мови для повсякденного вживання у публікаціях, маючи значні проблеми з доступом до літератури, та не знаючи, що таке наукові товариства чи засоби зв'язку. Але вони діяли, творили і створювати фундамент, на якому стоїть сучасна наука, зокрема й теріологія.

Ідея видання

Видання довідника про теріологів України започатковане радою Українського теріологічного товариства НАН України за скромної участі й автора цього тексту. Це — перший (!) випуск майбутньої теріологічної енциклопедії, яку, можливо, нам вдасться колись написати, включно з оглядом видів ссав-

---

¹ Зокрема, стосовно теріологів це варто сказати, наприклад, про Б. Волянського, П. Крижова чи В. Веліканова; у низці випадків уявлення про роль науковців у розвитку наукових досліджень і знань в Україні були суттєво применшені, як-от щодо В. Вальха або І. Сахна.

ців фауни України та родин ссавців світової фауни, а також тлумачним словником термінів щодо ссавців. Утім основна актуальна мета — створити довідник саме про вітчизняних зоологів, які зробили помітний внесок у розвиток не тільки вітчизняної теріології, теріологічних досліджень, теріологічних колекцій і теріологічних знань, але й спромоглися продублювати, продовжити цю справу й за межами України.

Така першочерговість цих наших видань визначається тим, що величезний обсяг знань ніяк не зафіксований на письмі, але вони не зникли в пам'яті «останніх з могікан», з якими нам пощастило працювати й спілкуватися. Якимось дивним чином ті знання-пам'ять залишилися й у нас самих, а надто у тих, хто ще пам'ятає акції чи семінари «мамалогічного» товариства 1970–1990-х років, пам'ятають обличчя і мову тих, хто творив ті первинні знання, тих, на прикладі яких ми формувалися як фахівці.

На щастя, обсяг усіх накопичених матеріалів є надвисоким, якщо його не оформити в осмислений довідник, він може зникнути. Упорядник довго йшов до ідеї цього видання, проте упорядкувати якісно все в режимі монографічного дослідження це було нереально. Потрібна була участь багатьох. Довідково: в електронній версії розділу «Теріологи України 20 ст.» автор накопив 5827 файлів, розміщених у 480 папках обсягом 6'180'756'145 байт. Це без врахування теки «зоологи–література» та папок серії «дотичні», «18–19 ст.» тощо та, звісно, не рахуючи папки цього видання¹. Такий обсяг опрацьовувати одній людині важко, тому як упорядник ім'ярек активно залучав колег і ділився з ними чернетками, думками, намірами, і, зрештою, напівготовими нарисами. Раніше кілька десятків нарисів було підготовлено у рамках проекту «Наша пам'ять», що є на сайті товариства та у Вікіпедії. Ще близько 15–20 статей, як цілком завершені розвідки, ми спромоглися надрукувати у форматі наукових статей, які й узяті за основу.

Однак усі ці турботи — ніщо порівняно з тими іменами, які важливо залишити в історії досліджень, а в низці випадків і повернути в цю історію. І для цього несподівано прийшов час. Це щодо імен, незаслужено забутих або й навмисно викреслених злочинним радянським режимом, як це трапилося, зокрема, з Петром Крижовим, Борисом Вальхом, Богданом Волянським, Всеволодом Великановим. Або й імен, які чомусь вважаються недотичними до України, хоча дослідники проходили своє становлення або й працювали певний час в Україні, як от Максиміліан Новицький, Борис Виноградов, Анатолій Аргиропуло, Леонід Портенко та інші. Завдяки віднайденим нами іменам ми змогли розшукати й інші імена, які з'явилися у наших нарисах, але про які з суто технічних причин ще не написано окремі нариси. Та головне, відповідне відродження почалося, очищення пам'яті набуває сили.

---

¹ На момент фіналізації першого випуску історичної тріади маємо 2333 файли у 228 папках для випуску 1 (рівно 100 нарисів), 1062 файлів у 134 папках для випуску 2 (приблизно 80 нарисів) і 553 файли у 41 папці для випуску 3 (приблизно 30 нарисів).

Звісно, уся ця непроста робота визначалася активністю авторів, і, напевно, не все вдалося охопити увагою, враховуючи загальний занепад наукової діяльності в Україні й неперервне скорочення числа фахівців і центрів, а також вимушену тепер низьку активність товариства (Загороднюк 2022). Проте метою було узагальнити те, що накопичено тепер, поки пам'ять кожного і пам'ять суспільна (collective memory) зберігає таку інформацію, і для цього ми доклали значних зусиль і стимулювали багатьох колег.

Мета цього видання — впорядкувати стислі, енциклопедичного стилю, довідки про теріологів (такі довідки розділено на дві частини — теріологи минулого і сучасні) та огляд досліджень за регіонами й осередками.

Відома багатьом книга Б. Мазурмовича «Розвиток зоології на Україні» (Мазурмович 1972) зараз сприймається як збірка цінних фактів, яка катастрофічно застаріла і є дуже неповною¹. Звісно, там є багато корисної й безцінної інформації. Однак явне уникнення імен знаних у світі чи ключових у розвитку тих чи інших напрямів регіонального і галузевого знання зоологів завжди насторожувало. Наприклад, уникнення імен таких знаних дослідників, як Бібікова, Великанів, Волянський, Кризов, Модін, Салганський і багатьох інших. Ця ідея суттєво розрослася завдяки новим пошукам у процесі підготовки видання і врешті на цей час маємо 172 (!) нариси (плюс з 10 проєктів), які вимушено (630 стор.) поділено на два випуски — теріологи минулого (померлі колеги) та теріологи сучасні (з віковим цензом 60+, оскільки писати про всіх нереально).

Окремим блоком другої частини будуть нариси про колег, що не є суто теріологами, але дотичні до цієї галузі та (або) мають значний вплив на неї (музеологи, колектори, таксидермісти, аніمالісти тощо). Нариси про предтечі (зоологи 17–19 ст.) буде вміщено у третій частині, у нарисах про центри, школи й регіони, де серед іншого будуть також подаватися довідки про персон, що впливали на розвиток досліджень, проте інформації про яких чи внесків яких недостатньо для окремих нарисів.

Методичні зауваги

Джерела. Джерел у формі готових нарисів було дуже мало. Наявні видання з історії різних установ і галузей містили вкрай мало відомостей про теріологів і загалом про «непосадових» дослідників. До певної міри прикладами були окремі сторінки «Енциклопедії сучасної України» та довідник «Орнітологи України» (Атемасова & Кривицький 1999) — два видання, які стали проривом в історіографії, приділяючи місце й увагу дослідникам з вне-

---

¹ Так, там ми знаходимо безцінні дані, але зібрані й описані під пильним оком Головліту, із викресленням всього «небезпечного», репресованого та хоч чимось неузгодженого з тогочасною політикою більшовиків, із навмисним зверненням уваги лише до членів компартії й комсомолу, та надто до керівних посадових осіб.

сками більше, ніж з посадами; проте стосовно теріології ці видання давали матеріал для лише 2–3 десятків нарисів. Численні панегірики академікам і докторам, що в окремі періоди ставали чи не обов'язковими елементами багатьох академічних видань, ситуацію ніяк не покращували, а історію в них нерідко переписували на користь обраних. Власне, тому все збиралося по крихтах. І пошуку сприяли декілька складових:

1) архів Інституту зоології НАНУ і частково ННПІМ, доступ для кого забезпечувала приязність учених секретарів цих установ: В. Іванової та Е. Король; так само вкрай важливі дані отримано з архівних матеріалів кафедр, музеїв, факультетів чи університетів, у т. ч. Чернівецького, Львівського, Харківського, Київського, Одеського та ін. (Т. Атемасова, І. Скільський, М. Біляшівський, І. Шидловський, А. Крон, Ю. Олійник та ін.);

2) бібліотечні пошуки, надто завдяки бібліотекарям зазначених установ: Л. Ластиковій, В. Константіновій та Т. Макаровій, а також численним колегам, які створюють власні електронні бібліотеки (М. Гаврилук, Л. Годлевська, В. Пархоменко, Г. Сіроткіна, І. Скільський та ін.);

3) аналіз колекцій і етикеткових даних, що дало численні нові факти, зокрема й у випадках, коли історію переписували, а імена людей фактично знищували; такому пошуку сприяли наші колеги з зоологічних і природничих музеїв, серед них Ю. Іллюхін, Ж. Розора, Є. Улюра, І. Шидловський та ін.;

4) старші колеги, чії спогади й особисті архіви (включно з фотоархівом) сприяли відновленню окремих важливих сторінок історії як теріології, так і теріологів, надто з активу теріологічного товариства 1970-х років: А. Волох, О. Головач, А. Дулицький, І. Ємельянов, І. Легейда, В. Лобков, Л. Рековець, І. Рогатко, Н. Філіпчук, П. Чегорка, Л. Шевченко, та ін.;

5) розвідки колег, як частково опубліковані раніше, так і не опубліковані, які були важливою основою для нарисів у нашому виданні, надто Т. Атемасової, І. Євстаф'єва, Ю. Олійника, Г. Сіроткіної, С. Харчука, І. Шидловського, а також раніше опубліковані матеріали в циклах публікацій у окремих виданнях, надто у Віснику зоології в період керування ним І. Підоплічки.

Неочікуваним і радісним для нас було те, що у процесі написання нарисів, раптом, у наших же бібліотеках і на забутих полицях «раптом» знаходився унікальний матеріал, який підштовхував до створення розгорнутих, багатосторінкових розвідок і розслідувань біографій, і які уже побачили світ в інших вітчизняних академічних виданнях.

Автори. З авторами було непросто — як із пошуком, так і авторськими стилями й авторськими розмахами. Науковці — творчі люди, часом нестримні у своїх розвідках, і прийшлося докласти чимало зусиль як для залучення, так і стримування. Врешті авторська плеяда — це окрема радість, «червона книга» з науковців, які одночасно творять науку і бережуть пам'ять про тих, чийми стежками всі ми йдемо і на чийх плечах стоїмо.

Украї важливою була й участь «таємних» співавторів — редакторів суміжних видань, бібліотекарів, архіваріусів, старших колег-пенсіонерів, скептиків і натхненників, які своєю участю і своїми коментарями, уточненнями й зауваженнями, а в низці випадків і розлогими інтерв'ю у продовження не менш розлогих «допитів» допомогли відтворити невідомі для архівів і майже втрачені для сучасників сторінки з історії, світлини, окремі факти й обставини, важливі для підготовки текстів.

Звісно, не обійшлося без відмов або ігнорування пропозицій, при тому від колег, які мали би бути авторами відповідних нарисів і які мали би відтворити певні історичні довідки, проте у них були власні плани.

Усі автори готували нариси за єдиними шаблонами, надто стосовно персоналій, меншою мірою щодо регіонів і центрів. На відміну від попередніх аналогічних доробків, представлені тут нариси підготовлені з суворими вимогами до структури й наповнення, не без участі редакторів у підготовці кожного тексту, а часом і невідворотних, і запеклих суперечок з авторами й колегами (надто щодо обсягу), що врешті дозволило витримати і структуру нарисів, і їхній зміст, і обсяг.

Скорочення. У багатьох статтях через важливість стислого викладу використано скорочення, які не завжди пояснено у тексті, тому їх наведено тут:

ВУАН — Всеукраїнська академія наук — організація, що виникла в результаті об'єднання Української академії наук у Києві, Українського наукового товариства та низки регіональних центрів, що діяли переважно на базі університетів; ВУАН діяла з 01.06.1921 до 02.1936; на її основі сформовано АН УРСР;

ВУСМР — Всеукраїнська спілка мисливців та рибалок — попередник УТМР 1920–1930-х років (див. також УТМР);

ІНО — Інститут народної освіти (основний тип навчальних закладів у 1920–1930 рр., створених на основі розформованих університетів (напр. КІНО — Київський інститут народної освіти, на базі Університету Св. Володимира, нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка);

м.н.с., с.н.с. (ст.н.сп.) — посади молодшого і старшого наукового співробітника; в окремих випадках «с.н.с.» — вчене звання старшого наукового співробітника, що діяло протягом 1992–2014 рр., замінене надалі на «старший дослідник».

ННПМ — Національний науково-природничий музей НАН України (у 1967–1997 як ЦНПМ — Центральний НПМ), установа, при якій діє УТТ.

СВУ — Спілка визволення України.

с.с. — старий стиль, для позначення дат народження колег, що народилися до 16.02.1918, коли діяв юліанський календар (початок доби був опівдні й календар був зміщений на 12–13 днів уперед: 16.02.1918 стало 01.03.1918).

УТМР — Українське товариство мисливців та рибалок (первинно як ВУСМР — Всеукраїнська спілка мисливців та рибалок).

УТТ — Українське теріологічне товариство НАН України (УВ ВТТ — Українське відділення Всесоюзного теріологічного товариства АН СРСР).

Редакторські зусилля

Як і у всіх наших виданнях, у цьому теж є усталені підходи до роботи: 1) активний пошук авторів і консультантів, 2) планування змісту видання і його наповнення, 3) редакторська робота з авторами й рукописами. У нас склався стандарт не публікувати статті у первинному авторському варіанті, проте й не вносити зміни без узгоджень з авторами або без авторської участі, тобто пропонування корекцій, доповнень чи скорочень. Власне, наші редактори по суті є «прихованими» співавторами всіх матеріалів, що ми вважаємо нормальним, оскільки це дозволяє «підтягти» праці авторів з малим досвідом, а ідея видання передбачає єдиний рівень вимог до всіх частин. Звісно, є автори, у яких ми самі навчалися й за що ми їм безмежно вдячні.

Окремо треба сказати про мову й географію видання. Бюлетень розрахований для української аудиторії. Понад те, події, що розпочалися 2014 року агресією Російської Федерації проти України, включно з інформаційною війною, і «новим» переписуванням історії, вимагали значної роботи з добором тем нарисів, зокрема й за географією. Проекти деяких нарисів нам вдалося здобути в російськомовній версії, і ми знайшли сили для перекладу й редагування усіх текстів¹. І, по-друге, усі статті мають англomовні резюме, і в значній частині випадків, це також було турботою редакторів. Окрім загального редагування (І. Загороднюк) кожний рукопис пройшов редагування українськомовного редактора (С. Харчук) та англomовного редактора (З. Баркасі).

Подяки

Важливо відзначити колег, які повною мірою долучилися до розробки ідеї й пошуку інформації для цього видання, а також підготовки нарисів і (або) пошуку колег, що можуть підготувати такі нариси.

Величезна подяка ядру творчого колективу з підготовки першої серії нарисів і розвитку ідеї, серед яких — Тетяна Атемасова, Леонід Рековець, Ігор Євстаф'єв, Арпад Крон, Володимир Лобков, Юрій Олійник, Анна Сіроткіна, Павло Хоєцький та Ігор Шидловський, які забезпечили підготовку більшості нарисів щодо Криму, Закарпаттю, Харківщині, Одещині й Львівщині.

Також подяка бібліотекарям ІЗАН Вікторії Константінової та Людмилі Ластиковій за допомогу у бібліографічному пошуку, вченим секретарям та архіваріусам ІЗАН і ННПМ Вікторії Івановій, Валентині Рязанцевій та Елеонорі Король за усебічне сприяння в пошуку архівних матеріалів про колишніх співробітників-теріологів. Дякую активу товариства 1980–2000 років і всім старшим колегам-зоологам, які своїми спогадами й фотоальбомами сприяли уточненню та відновленню важливих фактів з історії досліджень,

---

¹ Зокрема, С. Харчук люб'язно переклав українською нариси про А. Алексєєва, О. Браунера, Ю. Волянського, Ф. Вшивкова, І. Гурського; З. Баркасі переклав або переписав третину резюме; звісно, чимало роботи було й автору цієї передмови як упоряднику видання.

надто Вілені Прокопівні Боярчук, Олегу Федоровичу Головачу, Альфреду Ізраїловичу Дулицькому, Ігорю Георгійовичу Ємельянову, Наталії Федорівні Жуковій, Людмилі Миколаївні Прокопчук, Юрію Олексійовичу Семенову, Людмилі Сергіївні Шевченко, Неонілі Степанівні Філіпчук.

Величезну роль у доведенні видання до друкованої версії відіграли як редактори Золтан Баркасі (редагування англomовних текстів) і Сергій Харчук (редагування українських текстів і переклад частини рукописів, що були підготовлені іншими мовами). Врешті, наша подяка видавцю Віталію Музиці («Простір-М») за незмінне сприяння нашим виданням і якісну та оперативну поліграфію, що є важливою складовою нашого загального успіху.

Література

- Атемасова, Т. А., И. А. Кривицкий. (сост.). 1999. *Орнитологи Украины. Библиографический справочник. Выпуск. 1.* Харьков, 1–286.
- Загороднюк, І. 2022. 50 років Українського теріологічного товариства: ключові віхи. *Theriologia Ukrainica*, 23: xxx–xxx. doi: <http://doi.org/10.15407/TU2313>
- Мазурмович, Б. М. 1972. *Розвиток зоології на Україні.* Вид-во Київського університету, Київ, 1–229.

ЗАГОРОДНЮК, І. Визначні постаті та дослідницькі центри в історії української теріології (про ідею видання). — У 2022 році відбулося три визначні події в історії української теріології: 30-річчя Українського Теріологічного Товариства (УТТ), 40-річчя Українського відділення Всесоюзного Теріологічного Товариства, 50 років від започаткування Всесоюзного теріологічного товариства. Серед ініціаторів найдавнішого об'єднання були акад. Іван Підоплічко та проф. Олександр Корнєєв. На відзнаку цих подій УТТ запланувало підготовку енциклопедичного довідника з історії теріології в Україні у форматі Теріологічного бюлетеня. Перший з них, представлений у поточному 14 випуску, присвячений 100 визначним дослідникам минулого, що працювали в Україні в межах 20–21 ст. і пішли з життя. Друга частина включає аналогічні матеріали про сучасних дослідників і колег минулого, причетних до теріології (музеологи, таксидермісти, анімалісти), а третя — історичні розвідки щодо наукових центрів, лабораторій, шкіл, а також огляди досліджень за напрямками та регіонами. Загальний обсяг всіх частин понад 600 сторінок, і випуски заплановано видати до кінця 2022 року.